

VAN DWINGER TOT SINGEL

Groninger Noorderplantsoen in perspectief

Edward Houting

● *Het Noorderplantsoen in Groningen kent een militaire voorgeschiedenis. De nu rekreërende burgers verpozen op een grondslag, die deel uitmaakte van een uitgebreid systeem van wallen, bastions en grachten dat de stad sinds het begin van de 17e eeuw omsloot. Deze nieuwe verdedigingsvorm, gebaseerd op een rationeel opgezet vestingplan en aangelegd in de jaren 1608 tot 1624, was noodzakelijk geworden door het verbeterde geschut, dat de 16e eeuwse muren verpulverde. De muren werden door aarden wallen vervangen, waarin de kanonskogels smoorden. Noemenswaardige schade aan het systeem werd hierdoor voorkomen. Wallen, grachten en bastions - in het noorden des lands ook wel dwingers genoemd - waren de belangrijkste samenstellende delen van het zogenoemde Oud-Nederlandse stelsel, beschreven in het boek 'De Sterctenbouwing, van Simon Stevin van Brugghe' dat in 1594 verscheen. Stevin spreekt van een bolwerk als een 'werck om te wederstaen de bollen, of clooten des viants die daar op geschoten worden, oock om van daer bollen na den viant te schieten'. De bolwerken hadden zodoende een dubbele functie: aanval en verdediging. Op de bekende kaart van Egbert Haubois uit omstreeks 1635 is de met bastions versterkte stad Groningen in al zijn kracht weergegeven. Dat de vesting Groningen zijn dienst bewezen heeft getuigt de belegering van de stad in 1672 door de bisschop van Münster, Berend van Galen. De bisschop moest na een beleg van veertig dagen weer zijn biezen pakken en sindsdien viert Groningen elk jaar de 28ste augustus zijn ontzet. Om de geschiedkundige en topografische achtergronden van het Noorderplantsoen te verduidelijken gebruik ik een drietal kaartfragmenten.*

Drie kaartfragmenten

Naast elkaar worden hier afgebeeld een deel van de plattegrond in vogelvlucht van Groningen van Egbert Haubois uit omstreeks 1635 (afb. 2), de eerste kadastrale kaart van Groningen uit omstreeks 1830 (afb. 3) en een grijsdruk van de Topografische Dienst uit 1989 (afb. 4). De voormalige bastions 'Reid dieps dwinger', 'Cruud dwinger', 'Jadts Dwinger' en 'Botteringe Dwinger' zijn de vormende elementen geweest van het huidige plantsoen en de aanliggende straten. Zo is in Groningen de structuur van de 17e eeuwse dwingers het beste zichtbaar gebleven in de huidige vorm van de

Grachtstraat en de Noorderbuitensingel. In het zuidelijk deel van het Noorderplantsoen zijn dat de vijvers, die grenzen aan de Kerklaan en de Leliesingel.

Ter plaatse van de Reitdiepsdwinger en de Jatsdwinger treffen we in 1635 korenmolens aan, langs een courtine (C) een lijnbaan (touwslagerij) en in de Cruudstraat, de latere Grote Kruisstraat, een niet door windkracht maar door paardekracht aangedreven 'polvermeulen' (P). In deze molen vervaardigde men kruit voor de kanonnen, die op een aantal hoekpunten van de dwingers op de kaart van Egbert Haubois zichtbaar zijn. In 1637 werd in de Jatsdwinger een kruithuis (K) gebouwd en in 1641 in de Botteringedwinger. Deze kruithuizen werden uit veiligheidsoverwegingen juist hier gebouwd, omdat men verwachtte dat eventuele vijanden de stad vanuit het zuiden zouden belegeren. De reikwijdte van de kanonnen kon die afstand nog niet overbruggen en bovendien kon men de gronden ten noorden en ten westen van de stad inrunderen, zodat van die zijden weinig te duchten viel¹. De naamgeving van de huidige Werfstraat

Afb. 1 Het Noorderplantsoen in 1908. Een levendig recreatief beeld. Er zijn nog geen hekjes rond de vijvers en alle paden zijn onverhard.

wordt duidelijk als we ter plekke een scheepswerf zien. Daar bouwde men onder andere schepen voor de Westindische Compagnie. Het water, grenzende aan de Noorderhaven, gebruikte men om schepen te water te laten. Op de kadastrale kaart van 1830 is nog een deel van dat water aanwezig (W). Via de stadspoorten van de Nieuwe Boteringstraat en de Nieuwe Ebbingestraat kon men over een houten brug de landerijen ten noorden van Groningen bereiken. Er bevonden zich 'moes-thuyenen' waar nu de Moesstraat, de Koolstraat, de Akkerstraat en de Tuinbouwstraat zijn. We treffen buiten de wallen weinig of geen huizen aan, omdat uit krijgskundige overwegingen er een vrij schootsveld rondom de stad moest zijn. In tijden van belegeringen brandde men in haast eventuele toch gebouwde, houten bebouwing plat. Het eerste station in Groningen moest men om die reden ook in hout bouwen.

Afbeelding 3 laat de situatie omstreeks 1830 zien. De brede watergordel is hier goed zichtbaar met de naar verhouding smalle bruggen (B) bij het Reitdiep en in het verlengde van de Nieuwe Boteringstraat en de Nieuwe Ebbingestraat. Opvallend is dat de bastions alle een verschillende

vorm hebben. Wellicht heeft dit te maken gehad met plaatselijke terreingesteldheden. De bebouwing is na zo'n 200 jaar weliswaar toegenomen, maar de open ruimten tussen de bebouwing zijn nog volop aanwezig. De Nieuwe Kerk is op het Nieuwe Kerkhof van St. Walburg gebouwd; de Ossenmarkt is nog een openbaar plein. Het water van de scheepswerf (W) is gedeeltelijk en later totaal gedempt om de bebouwing langs de Noorderhaven noordzijde richting brug over het Reitdiep door te kunnen trekken. Afbeelding 4 toont de huidige situatie. De getallen geven de hoogten in meters NAP aan van de opgeworpen hoogten, die onlangs door de gemeente zijn ingemeten. Als nieuw waterelement is de vijver met de fontein (V) gegraven. De oude grachten zijn grotendeels gedempt en deels vergraven. Het wateroppervlak van de grachten is teruggebracht van circa 7 ha tot circa 2,5 ha vijvers (afb. 4a).

17e eeuwse stadsuitleg

De noordelijk gerichte stadsuitleg van Groningen - toentertijd 'De nieuwe stad' geheten - in het begin van de 17e eeuw is uit militaire en deels grondspeculatieve factoren ondernomen². De Staten-

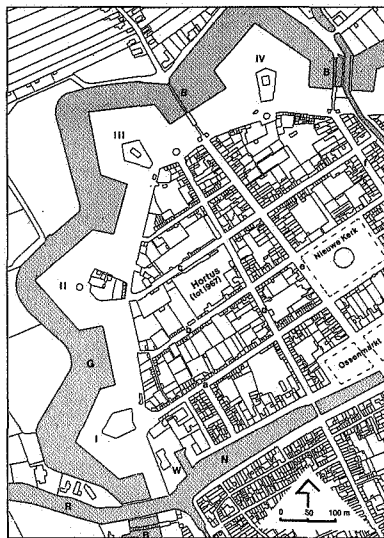
Generaal beschouwden Groningen als één van de belangrijkste grenssteden van de noordelijke Nederlanden. De grote schaal van de uitbreiding (bijna een verdubbeling van de stedelijke oppervlakte) is mede ingegeven in de wetenschap dat in tijden van nood een groot garnizoen veilig gehuisvest kon worden. Bovendien probeerden grondeigenaren een graantje mee te pikken van de opwaardering van de gronden, die nu binnen de wallen kwamen te liggen.

In 1614 stuurde de Vroedschap van Groningen Mr. Garwen Peters, ingenieur en latere stadsbouwmeester, met één van de burgemeesters naar Prins Maurits in 's Gravenhage om plannen voor nieuwe vestingwerken rond de stad te bespreken. In 1615 besloot men tot de fortifikatie. Men vermoedt dat Prins Maurits het ontwerp en Garwen Peters het bestek van de nieuwe vesting heeft gemaakt. Pas in 1617 als de fortificatie al ver gevorderd is vraagt men aan Peters de binnen de wallen gekomen gronden ten noorden van de haven in te delen. Dit gebeurt met een 'caerte van affbakeninge der straten, markten, ende andere affgebaekende plaetsen buiten d'olde Botteringe poort binnen de nieuwe fortificatien'. Dit gold dus met name de

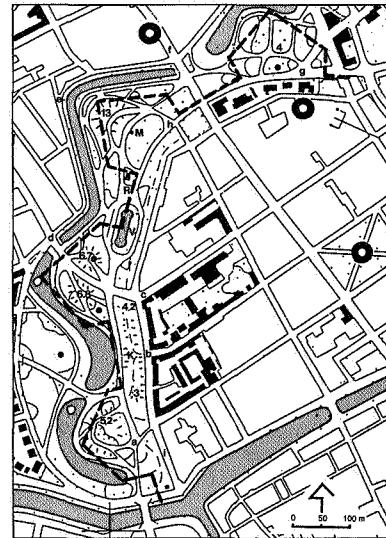
Afb. 2

Afb. 3

Afb. 4

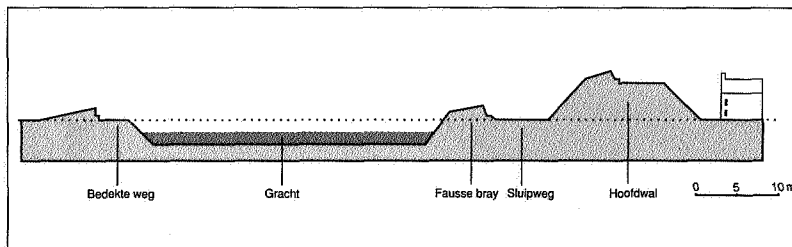
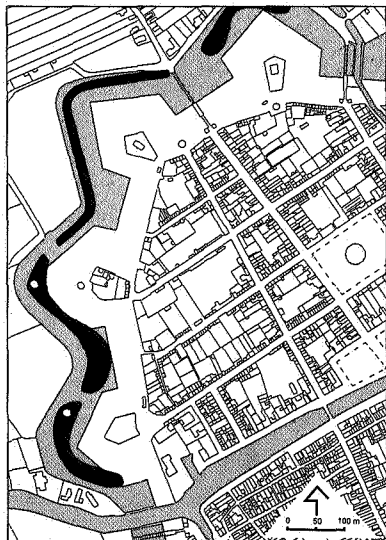
Tekeningen: Edward Houwing

huidige Hortusbuurt en het gebied rond de Ossenmarkt ².

Nadat de gronden ten noorden en ten oosten van de oude stadsmuren onteigend waren, konden de wallen en bastions aangelegd worden. De hoogte van de hoofdwal bedroeg ca. zes meter met een breedte aan de basis van ca. 17,5 meter. Daaraan aansluitend de zogenoemde fausse bray, een lage onderwal, die een breedte had van omstreeks 14,5 meter, zodat de totale breedte van de aarden wal zo'n 33 meter bedroeg. De grond die vrijkwam bij het graven van de grachten, diende voor het opwerpen van de wallen.

De breedte van de gracht, aan weerszijden voorzien van een stenen beschoëing, liep uiteen van ca. 37,5 tot ca. 75 meter. De diepte van de gracht bedroeg ongeveer twee meter (afb. 5). De grootste grachtbreedte van ca. 75 meter komt voor bij de 'Reidieps dwinger', een onderdeel van het latere Noorderplantsoen. Op de wallen plantte men iepen of populieren en aan de basis vaak doornige struiken. De geplante bomen bewezen in oorlogstijd goede diensten voor verschansingen en palissades ². Landschappelijk gezien waren de nieuwe verdedigingswerken van Groningen een enorme

Afb. 4a

Afb. 5 Globale doorsnede van het 17e eeuwse verdedigingsstelsel van Groningen (afgeleid van de kaart van Egbert Haubois)

verandering voor de toenmalige reizigers. Op oude gravures is dat veranderde stadsbeeld goed te zien. Vrijwel alleen de kerken met hun torens, de molens op de bastions, de oude steenhuizen en de geplante bomenrijen op de hoofdwallen waren de beeldbepalende elementen. De wallen waren een geliefd wandelgebied, vooral tussen de Steentilpoort en de Ebbingepoort. Ter plekke van de kruithuizen mocht niet gewandeld worden ¹. Schildwachten hielden nauwlettend in de gaten dat er in de directe omgeving niet ge-rookt werd. Deze verdedigingsvorm van de 17e eeuwse stad hield stand tot ver in de 19e eeuw.

Pas na het ontwerp en het in werking treden van de

Van links naar rechts:

Afb. 2 Fragment van de kaart van Egbert Haubois uit omstreeks 1637, C=courtine; P=polvermeulen; K=kruithuis

Afb. 3 Fragment van de kadastrale kaart van Groningen omstreeks 1830, B=brug; G=gracht; N=Noorderhaven; R=Reidiep; W=plaats voor iewaterlating van schepen; I=Reidiepsdwinger; II=Cruiddwinger; III=Jatsdwinger; IV=Boteringedwinger; a=Grote Leliesstraat; b=Grote Rozenstraat; c=Grote Kruisstraat; d=Nieuwe Kijk in 't Jatstraat; e=Nieuwe Boteringestraat; f=Nieuwe Ebbingestraat

Afb. 4 Fragment topografische kaart van Groningen uit 1989, K=Kattenberg; M=muziektempel; R=restaurant; V=vijver met fontainen; 5, 2=hoogte in meters NAP; a=Lehesingel; b=Noorderbinnensingel; c=Grote Kruisstraat; d=Kerlaan; e=Grachtstraat; f=Moestraat; g=Boteringesingel; h=Kruissingel; i=Werfstraat; Streeplijn=begrenzing voormalige bastions

Afb. 4a De huidige vijvers geprojecteerd op de voormalige gracht. Van de circa 7 ha water van de gedempte gracht, van Reidiep tot Boterdiep, is nog circa 2,5 ha in vijvers overgebleven. Opmerkelijk zijn de variatie in lengte en breedte van de vijvers, de 'eendeneilandjes' en het 'meegaan' van de vijvers met de golvende beweging van de voormalige gracht

Vestingwet konden de steden overgaan tot het slechten van de wallen. Deze wet maakte het namelijk mogelijk vestingen, die door hun ligging of constructie niet meer in het landelijk verdedigingsstelsel pasten, te ontmantelen ³. Voor Groningen schrijven we dan 1875.

Aanleg Noorderplantsoen

In de loop van de 19e eeuw breidde de stadsbevolking zich uit, vooral onder de minder draagkrachtigen. De wallen omsloten als een te nauwe ceintuur de overvol rakende stad. Vele gemeentebesturen besloten dan ook al spoedig na de totstandkoming van de Vestingwet tot het slechten van de stadswallen en de daarin aanwezige stadspoorten, die steeds meer als verkeersobstakels voor het toenemende verkeer werden ervaren. De vrijkomende gronden en grachten bestemde men voor stadsuitbreiding: huizenbouw, gevangenissen, ziekenhuizen, universiteitsgebouwen en zelfs begraafplaatsen ⁴. In een aantal steden, waaronder Haarlem, Zaltbommel, Utrecht, Maastricht en Groningen kreeg een deel van de voormalige vestingwerken de bestemming plantsoen.

Hoewel de vestingwerken hun verdedigingsfunctie hadden verloren, kwam nu een andere zeer belangrijke functie naar voren: de metamorfose van bastions tot plantsoen betekende voor veel steden een geleedingszone tussen oude en nieuwe wijken. Een groene long, die later veelal 'midden' in de zich uitbreidende stad kwam te liggen. Men noemde deze tot park omgevormde wallen de 'stadswandeling', waarvan in vrije tijd frekwent gebruik werd gemaakt (afb. 1). Fraaie uitzichten werden door de landschapsarchitecten gekomponneerd vanuit deze hogere positie naar de omringende landerijen, in het park zelf en naar de oude stad toe.

Lichtbeeldeninstituut Amsterdam

Afb. 6 De Noorderbinnensingel achter de wal. Op de deur rechts staat 'F. NIEMAN KOEMELKER-STROO TE KOOP'. Even verder een aankondiging 'BIERHALLE MET VERGUNNING'. Links de hoge wal met dichte begroeiing. De oude lantaarnpaal en het slintenstraatje ademen de sfeer van weleer. De wal is er nog, alle huizen rechts zijn gesloopt voor nieuwbouw

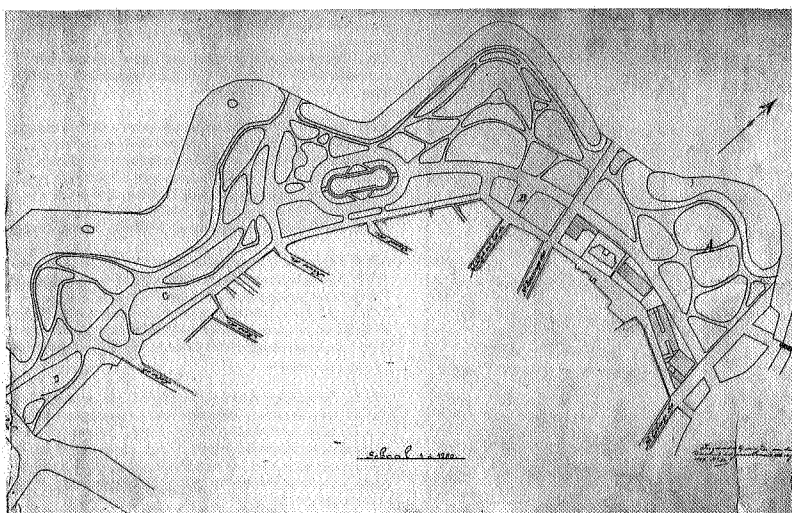
In 1877 besloot de gemeente voor f 60.000,- de bolwerken tussen het Reitdiep en het Boterdiep⁵ aan te kopen van het Rijk. In eerste instantie vanwege de bloeiende houthandel in de stad. Houtvloten konden in de grachten geborgen worden. Weer later besloot het gemeentebestuur op voorstel van de Haagse bouwkundige Bert Brouwer, die een plan van uitleg voor de stad had gemaakt, de aangekochte gronden te bestemmen tot plantsoen: het Noorderplantsoen, vroeger ook wel Noorderpark genoemd. G. Overdiep⁶ noemt als ontwerpers van het plantsoen H. Copijn en P. van Harreveld (1880-1884) en C. Oldenburger-Ebbers⁷ noemt H. Copijn (1882) en J. A. Mulock Houwer (1912). In 1880 was een gedeelte tussen de Nieuwe Boteringestraat en de Grote Kruisstraat reeds beplant. Het beplantingsplan van H. Copijn te Utrecht voor het gedeelte tussen de Grote Kruisstraat en het Reitdiep werd door de raad aanvaard en uitgevoerd. Navraag bij de heer J. Copijn te Groenekan leerde dat er geen ontwerpen van het Noorderplantsoen meer in het familiearchief aanwezig zijn. Waarschijnlijk is de wal langs de Noorderbinnensingel – in de volksmond 'De Kattenberg' geheten –

tussen de Grote Leliestraat en de Grote Kruisstraat het enige aangepaste overblijfsel van de oude 17e eeuwse wal (afb. 6). De totale oppervlakte van het plantsoen bedraagt 20 ha. In het Groninger Stadsarchief is nauwelijks iets bewaard gebleven van de oorspronkelijke ontwerpen voor het Noorderplantsoen. Eén van de weinige tekeningen van het Noorderplantsoen die bewaard zijn gebleven is een tekening uit 1899 (afb.7)⁹. Opmerkelijk is dat het fietspad dat nu van de Leliesingel naar de Oranjesingel/Nassaulaan loopt op deze tekening nog ontbreekt. Geen enkele historische kaart of lijst met aantekeningen betreffende het assortiment van bomen en planten van het Noorderplantsoen is overgeleverd. Het plantsoen is eind vorige eeuw aangelegd in de zogenoemde (Engelse) landschapstijl, een richting in de landschapsarchitectuur die door de Duitse landschapsarchitect J. G. Michaël in ons land is geïntroduceerd. Deze stijl was een reactie op de formele stijl, die door zijn sterk gedateerde vormwil uit de gratie was geraakt⁴.

De landschapstijl

Deze richting in de tuin- en landschapsarchitecte-

Afb. 7 Oude plantekening van het Noorderplantsoen uit 1899

tuur om de omgeving volgens bepaalde richtlijnen rond een buiten aan te leggen is in de 18 eeuw in Engeland ontstaan. Met name uit de behoefte om een soort ideaalbeeld van een landschap te creëren. Men zocht de inspiratie voor dit ideaalbeeld bij de klassieke schrijvers Vergilius en Ovidius. Voor hen was dat 'Arcadia', een geïdealiseerde wereld van fluitspelende herders, herderinnetjes en grazige weiden in een eeuwigdurend soort lentelandschap. Zeventiende eeuwse schilders zoals Nicolas Poussin en Claude Lorrain werden beschouwd als de piktorale vertolkers van dit Arcadia. Uiteindelijk doel was de mens door middel van deze aangepaste natuur moreel te verheffen ⁴. Het landschapspark of plantsoen kenmerkt zich in deze stijl onder andere als volgt:

- asymmetrische aanleg;
- slingerende paden; vijvers, die als een beek of rivier lijken door te stromen; (water vormt een belangrijk ontwerpelement in de landschapstijl o.a. wegens de spiegelende werking);
- zachtglooiende grasvelden (afb.8);
- accentuering van hoogteverschillen;
- bosschages omringen en begrenzen de ingedeelde ruimte zó dat het park onbegrensd lijkt;
- verrassende aan- en doorzichten treffen de wandelaar;
- een inhoudelijke betekenis die - vooral in particuliere tuinen - gestalte moest krijgen door plaatsing van tuinsieraden zoals tuinvazen, beelden en tempel(tje)s (afb. 10) met mythologische voorstellingen.

In de plantsoenen is deze inhoudelijke betekenis in de 19e eeuw sterk verwaterd. Wat bleef is de knappe toepassing van hoogteverschillen en soortkeuze in beplanting. Als gevolg van een groeiende belangstelling voor de botanie (ontdekkingsreizen) voerde men allerlei exotische bomen en planten aan, o.a. de Ginkgo biloba en de trompetboom. Men paste 'atmosferisch perspectief' toe door achterin het park grijsgetinte beplanting op te nemen. Grasvelden werden 'hol' aangelegd om de dieptewerking te versterken. Kunstmatige hoogteverschillen en weerspiegelende beplanting in water dienden om die hoogteverschillen nog te accentueren. Over hoogteverschillen gesproken... Op afbeelding 4 geven getallen de hoogten in meters aan van de desbetreffende bergjes. De

Edward Houwing

hoogste 'berg' achter de muziektempel (M) is bijna dertien meter boven NAP. In het plantsoen zijn in de gazonvlakken holle en bolle nivoverschillen knap toegepast. Als we vandaag de dag door het plantsoen rijden dan vallen de hoogteverschillen van het wegdek goed op gaande vanaf de Nieuwe Ebbingestraat over de Boteringesingel en verder vanaf de Grote Kruisstraat over de Leliesingel naar het Reitdiep. Ook in de dwarsdoorsnede van het plantsoen van de Grote Kruisstraat naar de Kerklaan zit een behoorlijke bolling.

Voorbeelden van kleurkeuze in het assortiment in het Noorderplantsoen kunnen we goed waarnemen bij de grote vijver aan de Leliesingel. Donker paarsbruine beuken, geelgroen gebladerde esdoorns, hardgroene linden en grijsgroene wilgen geven een zeer afwisselend subtiel kleurenschouwspel (afb. 9). In de herfst geven de goudessen daar nog een extra tintje aan. Meer dan veertig boomsoorten geven, zowel in leeftijd als in omvang, een zeer gevarieerd beeld in het plantsoen. Als de dikste boom kan de wilg vlak bij de Nieuwe Ebbingestraat beschouwd worden; als de hoogste de populier dicht bij de muziektempel.

Sommige oude iepen, waarvan een aantal stamt uit de tijd van aanleg, lijken hoger dan genoemde populier ware het niet dat deze op de aangelegde

Afb.8 Zachtglooiende grasvelden in het plantsoen tussen de Moesstraat en de Nieuwe Ebbingestraat

'bergjes' staan. Helaas zijn door de iepziekte weer twee 'plantsoenreuzen' geveld ter hoogte van de Moesstraat. Voorts telt het plantsoen een aantal forse paardekastanjes, platanen, esdoorns, vleugelnoten, (treur)wilgen en bijzondere eiken. En wat denkt u van een 'Vrouwenbroeken-boom' of 'Tranen van Job-boom'? Het zijn benamingen voor dezelfde boom, die medewerkers van Openbare Werken onafhankelijk van elkaar gaven aan de pimpermoot.

Hoewel er heden ten dage een voorkeur lijkt te bestaan voor een natuurlijker beheer van plantsoenen en landgoederen is het de moeite waard om het oorspronkelijk ontwerp van Copijn en anderen te handhaven. De hoofdkenmerken van hun ontwerpen waren de zichtlijnen, hoog/laag en open/dicht situaties. Bekend is van Zocher en Copijn dat zij veel aandacht besteedden aan verhoudingen en welvingen in het terrein. Bij deze een pleidooi om die oorspronkelijke verhoudingen en kwaliteiten in stand te houden of te herstellen. Opmerkelijk is namelijk dat het plantsoen aan het 'dichtgroeien' is. Takken hangen tot op de grond - vooral van treurbomen en linden - hetgeen de oorspronkelijke zichtlijnen doet verdwijnen. Met behulp van

Edward Houting

een goede luchtfoto van het Noorderplantsoen zijn deze oude zichtlijnen hoogstwaarschijnlijk te reconstrueren. Het feit dat nu een omgewaaide grote wilg (februari 1993) pontificaal dwars over de vijver bij het Reitdiep ligt maakt inbreuk op het oude ontwerp. Moerasbos is geen geschikte biotoop voor het Noorderplantsoen!

Huidig gebruik van het plantsoen

Veel bewoners van de omringende wijken maken er wandelingen, veelal vergezeld van een trouwe viervoeter. Joggen is een geliefde bezigheid en eenmaal per jaar in november wordt er de 'Plantsoenloop' gehouden, die veel deelnemers op de been brengt. Er wordt gevoetbald op het grote grasveld met de speelskulptuur. Een speelveldje speciaal voor honden moet voorkomen dat peuters op het grote grasveld uitglijden over de uitwerpselen.

En niet te vergeten is er 's zomers vaak een theaterfestival. En nu dan in het kader van de manifestatie Noorderzon tevens een speciale beeldtentoonstelling. Behoudens deze zomerse tentoonstelling

Afb. 9 Bomen langs de vijver aan de Leliesingel. Ook in zwart/wit zijn de verschillen in bladkleur van de diverse bomen goed te onderscheiden

staan er al langere tijd beelden in het Noorderplantsoen. Dit zijn achtereenvolgens 'Wisent' van Wladimir de Vries, 'Blauwe fontein' van Bas Lugthart, 'Mannetje' van Gjalb Blaauw en 'De zonneaanbidster' van Tees Meesters. De hoge speelskulptuur is gemaakt door de firma Spereco te Berlijn. De situering van de beelden is op afb. 4 aangegeven met een zwarte stip.

Jongens hengelen naar onbekende vis in de vijvers, de ijskoman doet goede zaken. In de muziektempel wordt af en toe eens wat ten gehore gebracht door kleine muziekgezelschappen. Bijzonder is het nog steeds aanwezige restaurant, dat zich ontwikkeld heeft uit een kleinere voorganger; eerst een kiosk, daarna melksalon 'Vredewold'⁸. De vijver bij het restaurant wordt gefrekwenteerd door verliefde paartjes en later als decor voor trouwfoto's gebruikt. Ook vroeger had deze vijver een warme belangstelling van de jeugd. 's Winters wordt er naar hartelust op alle vier de vijvers geschaast. Een waar Averbamp-tafereel. Vaders en moeders met kinde-

ren, die achter een stoeltje het ijs verkennen.

Ijshockeyslaan een puck en van de berg af met een sleeje het ijs op kent veel liefhebbers. Als er een dik pak sneeuw ligt is de hoge berg achter de muziektempel een geliefkoosd object om de zwaarte kracht te beproeven. Kortom het Noorderplantsoen is zéér multifunktioneel.

Sinds begin juni 1993 is de doorgaande weg door het plantsoen van de Reitdiepsbrug naar de Nieuwe Ebbingestraat afgesloten voor motorvoertuigen.

Op speelse wijze met twee shovels. Voorlopig voor een jaar, daarna beziet de gemeente of de afsluiting permanent van kracht wordt. Overigens was in maart 1987 het plantsoen enkele dagen gesloten wegens een ijzelregen, waardoor veel boomtakken onder de ijslast afbraken en op het wegdek terecht kwamen. De rust is weergekeerd – per dag reden er maar liefst 10.000 motorvoertuigen doorheen – en dat zal zeker ten goede komen aan spelende kinderen, wandelaars, vogels en het bomenbestand. Om het Noorderplantsoen in de toekomst meer voor toerisme te ontsluiten is het mogelijk een 'bomenpad' te ontwikkelen. Daartoe zou het assortiment nog aangevuld kunnen worden met bijvoorbeeld de tulpenboom, de varenbeuk, de bergvlier, de pluimes en de boomhazelaar. Op zo'n wandeling maakt men dan kennis met meer dan veertig soorten bomen.

Flora en fauna

Al vroeg in het jaar (januari, februari) bloeien de sneeuwkllokjes, crocussen, winteraconiet en speenkruid. Vooral speenkruid vormt warmegele tapijten door het hele plantsoen. In maart/april volgen de bosanemonen, holwortel (afb. 11) en helmbloem, bosgeelster en narcissen en tenslotte daslook. Als bijzondere lentegast komt hier de gele anemoon voor. Deze voorjaarsbloeiërs, het grootste deel ook wel als stinzenplanten aangeduid, zijn zeer waarschijnlijk alle in het verleden aangeplant. Het aardige is echter dat vooral speenkruid, bosgeelster, bosanemoon, helmbloem en holwortel zich hier duidelijk thuis zijn gaan voelen. Bij de muziektempel zijn in het najaar van 1992 ca. 140.000 krokussen geplant, die in maart een waar kleurentapijt aan de voet van de 'tempel' vormen. Altijd blijft men zich verbazen als in januari een vroege prunus een ijltroze waas van bloemen draagt. Ook de

Afb. 11 Holwortel aan de voet van de hoge berg bij de muziektempel

gele kornoelje (*Cornus mas*) tekent zich tegen de donkergroene taxus met zijn honderden geelgroene bloempjes prachtig af. Als bloeiende bomen vallen verder op de gouden regen, de sering en jasmijn, de witte en rode meidoorn en de witte en rode paardekastanje. In en om de vijvers kunnen we enig gevogelte aantreffen. Eenden, ganzen, meeuwen, duiven, zwarte zwanen en waterhoentjes laten zich graag brood voeren door passanten. Om botulisme te voorkomen stroomt het water in de vijvers in geringe mate af van de kant van het Reitdiep naar de Nieuwe Ebbingestraat. Door een inlaat bij het Reitdiep kan men water naar de dichtstbijzijnde vijver laten stromen. Via duikers stroomt het water zo van vijver tot vijver naar een rooster bij de Nieuwe Ebbingestraat waar het overtollige water in de riolering verdwijnt.

Inventarisatie bomen en struiken

Grauwe abeel, acacia, bergden, berk, (treur, bruine)beuk, coniferen, eik, els, es, (bonte) esdoorn, ginkgo, gouden regen, haagbeuk, hazelaar, hopbeuk, hulst, (berg)iep, jasmijn, kardinaalshoed, gele kornoelje, krentenboompje, linde, magnolia, meelbes, meidoorn (witte en rode), metasequoia,

Afb. 10 De muziektempel in 1906. Opvallend zijn de planten in de 'teiltjes', die aan de sfeer van een hortus botanicus doen denken

môerascypres, paardekastanje (witte, rode en glabra), tamme kastanje, pimpernoot, plataan, populier, prunus, sering, taxus, trompetboom, vleugelnoot, vlier, vogelkers, walnoot, (treur)wilg. Een aantal bomen is moeilijk te determineren. Met name is dit het geval bij esdoorns, eiken, iepen en linden. Het assortiment is groter dan hier is aangegeven.

Inventarisatie stinzenplanten en andere bol- en knolgewassen¹⁰

Blauwe anemoon, bosanemoon, gele anemoon, bosgeelster, crocus, daslook, voorjaarshelmblom, holwortel, wilde hyacinth, lenteklokje, narcis, speenkruid, sneeuwkllokje, dubbel sneeuwkllokje, sneeuwroem, botanische tulpen, knikkende vogelmelk, winteraconiet.

Literatuur en verwijzingen

- 1 Van bolwerken tot Noorderplantsoen, Nieuwsblad van het Noorden, 28 juni 1941
- 2 Taverne, E., 1978, In 't land van belofte: in de nieuwe stad. Maarssen.
- 3 Winkler Prins Encyclopaedie, 1954, deel 18, Vestingwet.
- 4 Cremers, E., F. Kaaij en C. M. Steenbergen, 1981, Bolwerken als stadsparken. Delft.

- 5 Schuitema Meijer, A. T., 1964, Zó fotografeerden zij Groningen 1868-1918. Groningen
- 6 Groninger Museum, 1983, De kaart van Egbert Haubois, spiegel van wens en werkelijkheid. 'De vestingwerken van de stad Groningen in de eerste helft van de 17e eeuw', Dr. G. Overdiep en 'De 17e eeuwse stadsuiteg', Drs. R. Mens.
- 7 Oldenburger-Ebbers, C. S., A. M. Backer en J. P. M. van Veelen, 1991, Nederland Tuinenland. Rotterdam.
- 8 Hofman, B. J., 1986, De geschiedenis van de noordelijke stadswijken. Groningen.
- 9 Stadsarchief Groningen. 'Ingezonden bij missive van den Directeur der gemeentewerken 14 februari 1899 Nr. 31.
- 10 Bakker, P. en E. Boeve, 1985, Stinzenplanten Zutphen.

Mijn bijzondere dank gaat uit naar Dr. G. Overdiep wens zijn waardevolle adviezen en opmerkingen en zijn levendige belangstelling ten aanzien van dit artikel. Met dank aan P. Burm, Vakdirectie Openbare Werken Gemeente Groningen en W. ten Klooster te Tynaarlo betreffende informatie over het bomenbestand in het Noorderplantsoen; voorts aan Ir. K. R. de Poel te Wageningen voor opmerkingen betreffende de landschapsarchitectuur van het plantsoen.

